

ПОДГОРИЦА

Постанак и положај.

Подгорица лежи у северном делу зетске равнице, на левој страни Мораче, и на обема странама Рибнице. Надморска висина вароши износи 56 м.

Равница у којој лежи Подгорица спуштена је пре дилувијума, и испуњена флувиоглацијалним седиментима. Ти су седименти окол-гломерисан песак и шљунак.

Равни овог састава око Мораче, Рибнице и Зете врло су плодне, а особито је плодна алувијална раван поред Скадарског Језера.

Овако богат и плодан предео захтевао је градско насеље, које би му служило као економски центар. То је била Дукља, која је лежала у углу између Зете и Мораче, 5 км. северно од Подгорице. Сама природа пружила је могућност да се ту подигне варош, пошто је земљиште било са две стране ограђено дубоким и стрмим долинама Зете и Мораче. Дукља је била у вези са Нароном, Цавтатом, Рисном и Скадром. Главни извозни предмети њени били су сировине, а особито је био чувен доклеатски сир.

Дукља је долазила међу најважнија римска насеља на Балканском Полуострву. Опустела је у бурним временима 7. века. Изгледа да су њени становници дошли на место данашње Подгорице, и ту основали варош, пошто је и овде земљиште било природом утврђено са три стране: са две стране дубоким долинама Мораче и Рибнице, а са треће Љубовићем (112 м.). Није утврђено које је године то било, али се зна да је било у 7. веку. Као што се види Подгорица је релативно старо насеље, али о њој нема писаног помена све до 1123. год. Из те је године сачуван запис Стефана Првовенчаног у коме се каже, да се Немања родио у граду Рибници, где му се био отац склонио за време нереда у Рашкој. Подгорица се најпре звала Рибница. Име је била добила по реци Рибници, која тече кроз варош. Доцније је име Рибница замењено именом Подгорица. Ово се име јавља први пут у најстаријој нотарској књизи судског архива у Котору, где се око 1330. год. помињу трговци с кожом и обућом из Подгорице¹. Име је

¹ К. Јиречек : Историја Срба, књ. I. с. 189.

добила по томе, што се налази под брдом Горицом. Подгорица је у прошлости играла врло важну улогу, и била више пута седиште српских намесника. 1448. г. седео је у Подгорици војвода деспота Ђурђа, властелин Алтоман. Убрзо је она дошла под млетачку власт, али после неколико година припала је Турцима¹, под чијом је влашћу остала све до 1879. год.; тада је припала Црној Гори.

Како за време турске, тако и за време црногорске владавине Подгорица је била погранично место, и као такво главна стратегијска тачка, која је служила за концентрацију како турске, тако, после ослобођења, и црногорске војске.

Варош је подигнута на путу који је ишао од Скадра, долином Зете за Никшић, па даље преко Гацког и Невесиња у долину Неретве. Тај пут био је не само од трговачког већ и од културног значаја. Први културни утицаји из Италије као и хришћанство продрли су овим путем.

Тип вароши и њено ширење.

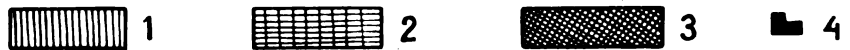
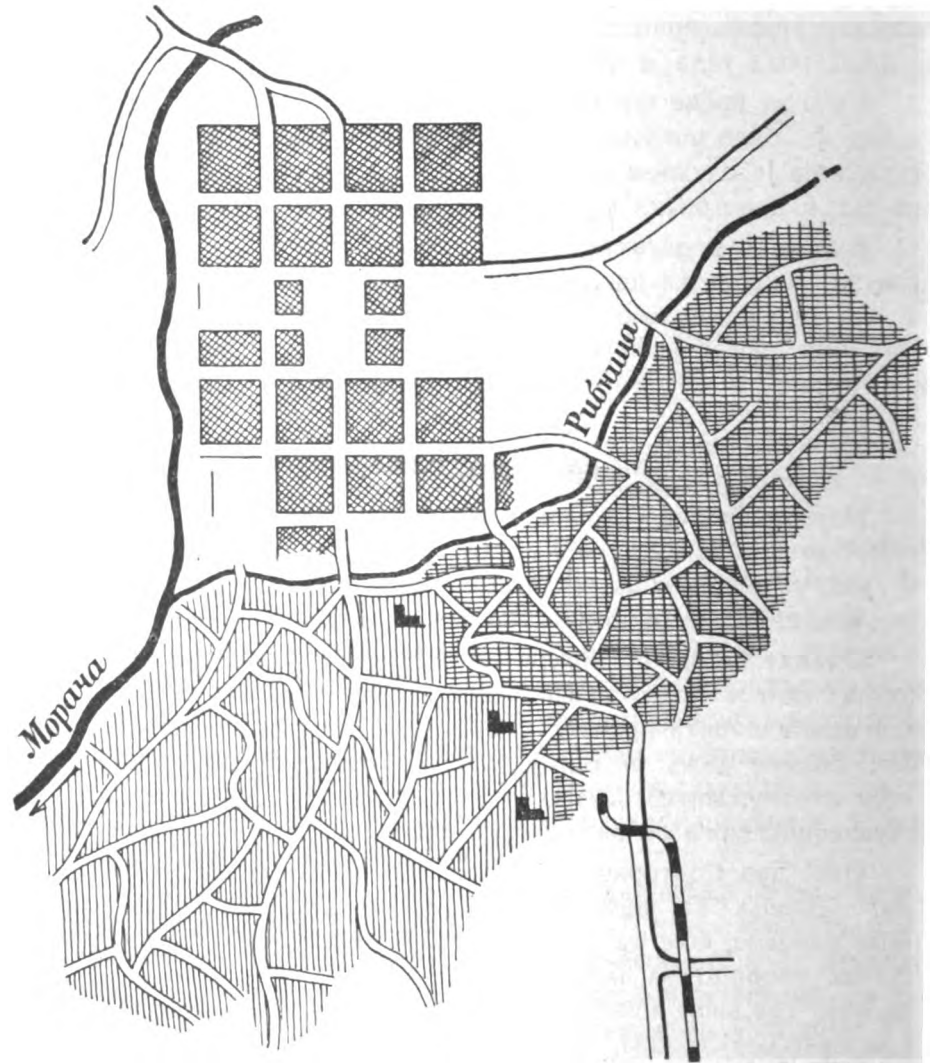
Најстарији део Подгорице лежи у углу између Мораче и Рибнице. Ту је био сазидан град. Кад су Турци освојили Подгорицу, они су тај град утврдили и он им је служио за одбрану против Црногораца. Пред пад вароши у црногорске руке, ударио је гром у град и уништио га.

Одавде се варош почела ширити на Југ и дошла до брда Љубовића; ово је брдо спречило даље ширење према Југу, и варош се онда стала ширити према И-у и СИ-у, све на левој страни реке Рибнице. Године 1886. варош је прешла преко Рибнице, т. ј. на њену десну страну. Интересантно је, да се варош не шири у правцу главних комуникација: она се развија „по плану“.

Онај део Подгорице, који лежи на левој страни Рибнице зове се *Стара Варош*. Тај део има муслиманско-оријенталски тип, са кривудама улицама, које се често завршују ћорсокацима. Куће су са пространим двориштима, која су ограђена високим зидовима. Овај се тип измењује све више и више под европским утицајима. Стара Варош дели се на неколико делова, али су главни *Варош* и *Мићен*. Варош заузима западни, а Мићен источни крај. Граница између ова два дела је колски пут који иде од моста Краљице Милене за Зету. Варош је најстарији део Подгорице; она је била ограђена високим зидом, на коме је било шест „табија“, које су служиле за одбрану. На зиду су била троја врата: зетска, малисорска и кучка. Мићен је доцније постао, и подигнут је на земљишту ван градских зидова. Њега су подигли и населили муслимани из Арбаније, да им служи против црногорских напада. Име Мићен постало је од арбанашках речи „мил ћен“ што значи „изван пас“.

¹ К. Јиречек: Скадар и његово земљиште у Сред. Веку. Глас. Срп. Геогр. Друштва, св. 3. и 4. с. 153.

Кад је Подгорица добила административне, просветне и друге установе, и кад је у њу почело придолазити ново становништво из околних села и других места, варош је прешла и на десну страну

План Подгорице

- 1 = Најстарији део вароши.
- 2 = Део вароши од краја XV. века до 1886. год.
- 3 = Део вароши од 1886. до данас.
- 4 = Утврђења која сад не постоје.

Рибнице. Овај део вароши, на десној страни Рибнице, зове се *Нова* или *Миркова Варош*. Име је добило по војводи Мирку Петровићу, ослободиоцу Подгорице. Нова Варош има европски тип. Улице се

укрштају под правим углом, те због тога хоризонтални план има облик шаховске табле. Овај тип је постао под утицајем власти.

За време турске владавине чаршија је била у Старој Вароши; у њој је било више дућана и радњи пушкара, ножара, опанчара и др. Данас је главни део Подгорице Нова Варош, јер су у њој: државна надлештва, тргови, трговачке и занатлијске радње и т. д.

Куће су прављене од камена, и покривене су ћерамидом. Већином су једносратне. Као што је најстарији део вароши припадао муслиманско-оријенталском типу, тако су и куће овог дела вароши припадале истом типу. Ових кућа све више нестаје, и сада се налазе само три дрвене куће са ћепенцима. Већина кућа у Старој и све у Новој Вароши припадају европском типу.

Саобраћајна и трговачка улога.

Подгорица је најглавнији саобраћајни центар у ранијој Црној Гори, јер лежи на раскрсници главних комуникација. Из Подгорице полази један пут за Данилов-Град и Никшић; други за Ријеку Црнојевића, Цетиње и Котор; трећи за Плавницу; четврти за Тузе и Скадар, и пети за Колашин и Андријевицу.

За турске владавине најглавнији пут био је онај, што иде за Плавницу а одатле преко Скадарског Језера за Скадар. У то време саобраћај по језеру био је особито развијен, и цео увоз за Подгорицу долазио је из Скадра преко језера. После 1879. год. најглавнији пут био је онај, који је ишао преко Плавнице за Бар, и тако спајао Подгорицу са Јадранским Морем. Овим путем кретала се сва извозна и увозна трговина за већи део Црне Горе. У најновије доба, када је извоз за Италију постао немогућ, најглавнији је пут Подгорица—Котор, јер се њиме креће сва трговина. Кад се развију везе са Италијом тада ће понова бити главни пут Подгорица—Бар, јер од Подгорице иде пруга (60 см. широка) до Плавнице, као и од Вир-Пазара до Бара. Знатна сметња на путу Подгорица—Котор је у томе, што на Ловћену зими напада велики снег, због кога је саобраћај по неколико дана обустављен. Саобраћај Подгорица—Скадар ометен је границом, која одваја нашу државу од Арбаније.

Својим положајем Подгорица врши посредничку улогу између сточарских и планинских крајева на С-у, СЗ-у и СИ-у, и медитеранских крајева на Југу и Западу: стока, дрва и други планински производи доносе се у Подгорицу, и одатле транспортују за Далмацију, Италију и Грчку. Исто тако медитерански производи, као и фабрички и колонијални производи, довозе се у Подгорицу и одатле разносе за планинске и сточарске крајеве. Благодарећи овим путевима Подгорица је постала транзитно место, што је много допринело њеном економском развиту.

Околина Подгорице изобилује разним воћем. Од индустријских биљака гаје се дуван и бели дуд, који служи за храњење свилене бубе. Како се овде осећају утицаји медитеранске климе, то успевају: смоква, винова лоза, шипак и друго јужно воће, сем тога и неко зимзелено дрвеће. У Подгорици, особито у алувијалној равни Рибнице, врло добро успева поврће. За време сушног лета оно се вештачки наводњава.

Од економског значаја за Подгорицу је близина Скадарског Језера, које је врло богато рибом; велика количина рибе, која се у њему улови, доноси се на подгорички трг.

Поред тога што је саобраћајни, Подгорица је и економски центар.

Од 1913. год. Подгорица се почела развијати на рачун Скадра. До те године политичка граница ишла је 7 км. источно од Подгорице, и становници иза границе морали су своје производе носити у Тузе и Скадар, мада им је била ближа Подгорица. Данас, сви они доносе своје продукте у Подгорицу. Да је Скадар припао нашој држави, онда би Подгорица морала опадати, пошто је околина Скадра богатија и плоднија. Сам положај омогућио би Скадру победу, једно што се налази близу Медовског Залива, а друго што је лака комуникациона веза између њега и Метохије долином Дрима.

Подгоричко становништво највише се бави занатима. Трговина је такође врло развијена, због поменутог богатства околине, и због повољног положаја на раскрсници важних комуникација.

Од особитог су значаја за Подгорицу једнодневни вашари, т.зв. пазари, који се одржавају два пута недељно — понедељником и четвртком. Тих дана долази велики број сељака због продаје својих производа. Исто тако дође и велики број трговаца из оближњих места. Главни извозни предмети су: жива стока (овце и говеда), сточни производи (вуна, коже и сир), суха риба (укљева и јегуља), дрвена грађа, коже од дивљачи, дуван, восак, свила у чаурицама, вино, смокве и т. д.

Има Подгоричана, који се баве земљорадњом; то су већином они, који су дошли из села и станују по периферији. Поред земљорадње, Подгоричани се баве и сточарством. На Ј.-у и ЈИ-у од вароши лежи Ћемовско Поље, које се састоји од оконгломератисаног песка и шљунка; оно није подесно за обрађивање, те служи само за испашу. За време летње жеге исуши се трава у пољу, и сточари гоне своја стада на Комове или у лугове поред Скадарског Језера, где се задржавају обично два месеца. Са појавом јесењих киша поље озелени и сточари се враћају са стоком. Сточарство је у опадању, јер се народ све више бави занатима и трговином. Други узрок опадању сточарства је тај, што се муслимани, који су се њиме највише бавили, све више исељавају.

Женскиње се бави прерадом свиле и ткањем ћилимова, који се извозе у оближња места. Како се народ доста школује, особито од ослобођења (1918. г.), то има много Подгоричана у државној служби.

Већ од дуго времена становници Подгорице баве се печалбом и то највише по Америци. Број тих печалбара сада се знатно смањило, пошто и овде имају довољно рада у монополу за прераду дувана и при грађењу нових зграда.

Због богатства околине и повољног положаја Подгорица стално напредује. Од ослобођења т.ј. од 1879. год. па до 1912. она је слабије напредовала. Томе су били узроци: близина црногорско-турске границе, и факат да се становништво бавило више земљорадњом и сточарством, а мање занатима и трговином. После 1913. год. Подгорица се почиње нагло развијати, али је ово напредовање спречио Светски Рат. Тако је трајало све до 1919. год. од када се Подгорица све више и више развија. Подгорицу чека лепа будућност, особито ако кроз њу прође јадранска пруга.

Становништво.

Најстарије подгоричко становништво вероватно је било романско. Доцније су дошли Словени, који су успели да Романе посрбе.

У прво време турске владавине Срби су чинили већину у њој. По *М. Болици* било је у Подгорици, у почетку 17. века, око 900 домова, и хришћани су били у већини¹. Доцније су муслимани чинили главну масу подгоричког становништва, јер су многи Срби примили Ислам, да би сачували своја имања и заштитили се од Турака. Број муслимана се повећавао не само прелажењем Срба у Ислам, већ и њиховим досељавањем из оближњих села; аге и бегови, жудећи за лепшим и удобнијим животом, напуштали су села и долазили у варош. Тако се број муслимана повећавао, а број хришћана смањивао. То је трајало све до ослобођења Подгорице од Турака. Кад се Подгорица ослободила, велики део муслимана иселио се у Скадар и друга места, која су остала у турским рукама; они нису могли трпети једнакост, и нису могли схватити друкчији ред ствари него да они господаре. До 1879. године, т.ј. пре ослобођења у Подгорици је било 1000 кућа, и то 800 муслиманских, а 200 православних. Муслимани су били чиновници, сточари и пушкари; многи су имали своје чифлике у околини Подгорице, које су им обрађивали Срби. Број исељених муслимана надокнадили су Срби из Црне Горе, који су дошли као чиновници, трговци и колонисте. Колонисте су добили куће и земље исељених муслимана.

По попису од 1900. год. било је у Подгорици 8000 становника, а 1921. год. било је у њој 1887 домова са 8727 становника. Од ових је православних 6813, муслимана 1608, католика 296, и других вера 10. Узроци овако малом прираштају јесу: положај Подгорице у близини црногорско-турске границе, исељавање муслимана 1910. год. у Турску, и Балкански и Светски Рат. По попису од 1927. год. Подгорица има

¹ П. Ровинский Черногория, томъ I с. 803.

13.000 становника. Од њих долази на Србе 12.552, на Арбанасе 260, на Цигане 144, на Турке 36, и на Бугаре 8.

Подгоричко становништво дели се по вери на: православне (9.496), муслимане (3.444) и католике (60). Муслимани се издају за Турке, и ако незнају турски. За њих би се могло мислити да су из Западне Босне или из Западне Херцеговине, јер говоре икавски; у ствари они то нису, већ икавски говоре само зато да би се разликовали од православних, који говоре јекавски.

Правих турских породица има пет; оне су дошле из Азије када су Турци освојили Подгорицу. То су: Азгановићи, Аматовићи, Абдомеровићи, Алићи и Салихагићи. Остали муслимани су из разних крајева Црне Горе и Арбаније. Из старе Црне Горе су: Покрклићи, Јеврићи, Ђурбузовићи, Сераклићи, Османагићи и др.; из Никшића Феризовићи; из Бјелоповлића: Аверићи, Ефовићи, Мандићи, Керовићи, Рамадановићи и др.; из Спужа: Адровићи, Галичићи и Усеновићи; из Куча: Главотовићи, Ђурђевићи, Шаркићи, Аловићи, Аровићи, Братовићи, Ораовци, Ибричевићи, Рецићи и др.; из Зете: Мустагрудићи, Мујаџевићи, Беговићи, Оџићи, Ракићи, Пашићи, Лукачевићи, Дервишевићи, Стринићи. Шабанаџовићи и др.; из Црмнице Бибезићи; из Арбаније Крнићи, Грађевићи, Лачевићи, Ђечевићи, Лекићи, Лединићи, Тузовићи, Ачковићи, Турковићи, Буразеровићи, Секнићи, Метхаџовићи, Таљановићи, Авдовићи, Гоковићи, Адемовићи и др.

Као најстарије српске православне породице у Подгорици рачунају се: Ненезићи, Гвозденовићи, Лаиновићи, Самарџићи, Шестићи, Поповићи, Лисичићи, Милонићи, Марковићи и др. Лисичићи се сматрају као најстарији у Подгорици. Ненезићи су из Велестова. Њихови преци избегли су због крвне освете, и дошли у Љешанску Нахију, а одатле су прешли у Подгорицу. Гвозденовићи су из Ђеклића. Лаиновићи су из Братоножића; кажу, да су им се преци доселили у Подгорицу пре боја на Косову. Самарџићи су из Кривошија, где и данас има Самарџића. Шестићи и Поповићи раније су се презивали Новаковићи. Доселили су се почетком 15. века из Жабљака.

Главну масу подгоричког становништва чине Срби из Црне Горе, док са другим крајевима стоји овако: из Арбаније има 88 породица, (од којих су 60 муслиманске, 20 православних и 8 католичких), из Херцеговине 19, из Србије 10, из Далмације 5, из Турске 5, из Босне 4, из Метохије 6, из Македоније 3, и из Бугарске 2 породице.

Илија Радуловић.

RÉSUMÉ

PODGORICA

Ville de Podgorica est située dans la plaine fertile de Zeta, au confluent de Ribnica et de Morača. Elle s'est développée comme héritière de l'ancienne Doclea, au croisement des voies dont l'une mène vers Skadar, par la vallée de Zeta, et l'autre vers Rijeka Crnojevića et vers Kotor, en passant par

Cetinje. Il y a quatre phases principales dans le développement de Podgorica. Le quartier le plus ancien de la ville était situé dans l'angle compris entre Ribnica et Morača. Pendant l'invasion turque Podgorica se développe sur le bord gauche de Ribnica; après cette invasion, la ville nouvelle commence à se fonder sur le bord droit de la même rivière. Depuis 1913, lorsque la frontière fut portée plus loin de la ville, Podgorica devient le centre d'une région économique plus vaste, au détriment de la ville de Skadar, ce qui a fortement favorisé son développement.

L'ancienne ville porte tous les caractères d'une ville orientale musulmane: maisons placées dans les cours spacieuses, rues sinueuses avec boutiques à devanture en bois. La ville nouvelle s'est développée avec le concours actif des autorités. Ses rues sont larges et se coupent sous l'angle droit; les batiments sont modernes, de même que les batiments publics.

Au point de vue économique, Podgorica exerce le rôle d'intermédiaire entre les contrées d'élevage et les régions méditerranéennes, différentes des premières par leur production économique. En outre, Podgorica est un centre économique, administratif et de l'instruction publique pour sa région.

La population de Podgorica a varié avec les changements politiques. Les Serbes, au commencement de l'occupation turque, faisaient la majorité; plus tard, ils diminuent de nombre en faveur des Musulmans. Depuis la libération, le nombre d'habitants de religion orthodoxe s'accroît rapidement. Ces derniers se recrutent des environs de la ville et des autres régions du Monténégro, de sorte qu'actuellement la masse principale de la population est composée d'immigrants.

Ilija Radulović.